

Archeologisch bureauonderzoek

Plangebied Gershwin
Stadsdeel Zuid
BO 10-065 Amsterdam 2010

BO 10-065
Juni 2010

Gemeente Amsterdam
Bureau Monumenten & Archeologie

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Nationale regelgeving	7
2.2.1 Archis II en de IKAW	8
2.3 Provincie Noord-Holland	8
2.3.1 CHW en AMK	8
2.4 Gemeente Amsterdam	9
2.4.1 Archeologische signaleringskaart Amsterdam	9
2.4.2 Bestemmingsplan	9
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	10
2.6 Situatie plangebied Gershwin	11
3 Bodemkunde en historie	12
3.1 Geomorfologie en bodem	12
3.2 Historie algemeen	12
3.3 Historisch-topografische inventarisatie	13
3.3.1 Ontginningen	13
3.3.2 Verstedelijking	15
3.4 Archeologische inventarisatie	15
4 Archeologische verwachtingskaart	16
5 Archeologische beleidskaart	18
Conclusie	20
Bronnen	21
Appendix : beleidsvarianten	22

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van projectbureau Zuidas een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Gershwin. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn.

Het bureauonderzoek gaat uit van een beknopt overzicht van de historisch topografische ontwikkeling van Binnendijkse Buitenveldse polder als landelijk gebied tot het midden van de 20ste eeuw. Het historisch overzicht wordt aangevuld met archeologische informatie afkomstig van vindplaatsen in de directe omgeving van het plangebied.

De historische en archeologische informatie over de ruimtelijke topografische ontwikkelingen is omgezet naar een beeld van archeologische verwachtingen. Aan de hand hiervan is een archeologische beleidskaart opgesteld, die de beleidsregels en maatregelen specificiert voor de vereiste archeologische monumentenzorg.

Het plangebied bestaat uit één beleidszone met een vrijstelling van verder archeologisch onderzoek. Een specificatie van deze beleidsregel is te vinden op de beleidskaart (p. 18-19).

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht, hetgeen inhoudt dat ook in geval geen archeologisch vooronderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij BMA aangemeld dienen te worden. In gezamenlijk overleg met de opdrachtgever kunnen dan maatregelen worden genomen tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen het plangebied Gershwin, stadsdeel Zuid. Uitgaande van deze waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige bouwontwikkelingen.

Het archeologisch bureauonderzoek vindt plaats in het kader van het opstellen van het bestemmingsplan Gershwin. In 2003 is ten behoeve van de planontwikkeling van het gebied reeds een archeologisch bureauonderzoek opgesteld.¹ Voor opname in het bestemmingsplan diende de waardestelling uit 2003 geactualiseerd te worden. De voorliggende waardestelling is gebaseerd op een historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, publicaties en archiefbronnen, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de directe omgeving.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van het plangebied (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) waarmee wordt gespecificeerd of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

¹ Haakmeester 2003.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Gershwin wordt in het noorden begrensd door de Gustav Mahlerlaan, in het oosten door de Beethovenstraat, in het zuiden door de Boelelaan en in het westen door de Buitenveldertselaan.

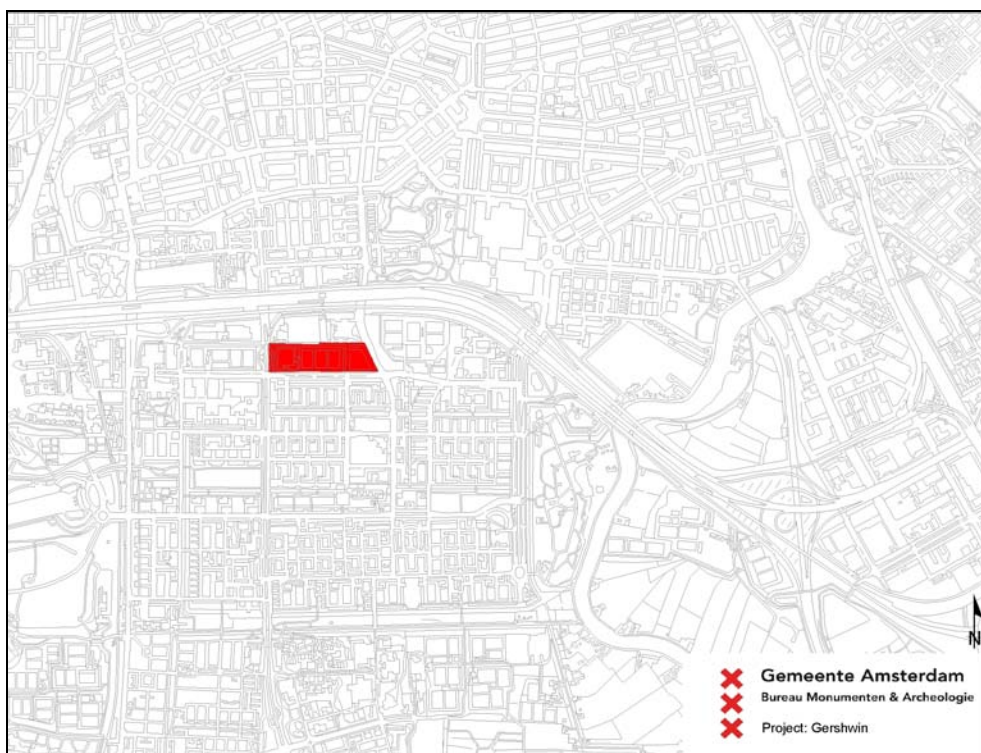
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever	Projectgroep Zuidas
Contactpersoon	De heer M. Overmulder
Adres	Postbus 79092
Postcode / plaats	1070 NC Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25 D/G
ARCHIS meldingsnr.	41224		
X-coördinaat NO	120.224	Y-coördinaat NO	483.309
X-coördinaat ZO	120.303	Y-coördinaat ZO	483.141
X-coördinaat ZW	119.680	Y-coördinaat ZW	483.151
X-coördinaat NW	119.686	Y-coördinaat NW	483.318

Locatie

1 Plangebied Gershwin (rood)

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Ook landschappelijke of infrastructurele elementen kunnen een archeologische waarde hebben. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving waarvan het behoud in de bodem of documentatie op maat gesneden maatregelen vergen. Het archeologische bodemarchief levert een bijdrage aan de cultuurhistorie van onze stad en maakt de beleving van het verleden bovendien tastbaar.

Vanwege de ruimtelijke aard van archeologische sporen en vondsten in de bodem heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wijziging van de Monumentenwet 1988 op 1 september 2007 is de zorg voor het archeologisch erfgoed geïntegreerd in ruimtelijke ordeningsprocessen. In elk bestemmingsplan dient daarom te worden aangegeven hoe er met archeologische waarden en verwachtingen wordt omgegaan. Een uitgangspunt van de herziene wet is dat het erfgoed in de bodem beter wordt beschermd. Dit betekent dat in ruimtelijke ontwikkelingen vroegtijdig rekening wordt gehouden met archeologisch erfgoed. Als behoud in de bodem geen optie is, is onderzoek nodig om archeologische overblijfselen te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. In de dichtbebouwde stedelijke omgeving van Amsterdam is in de praktijk doorgaans sprake van deze laatste optie.

2.2 Nationale regelgeving

Aan het einde van de jaren tachtig groeide het besef dat archeologische vindplaatsen in Europa ernstig werden aangetast door grootschalige infrastructurele werken, de toename van bouwlocaties en de intensivering van de landbouw. Om het Europese erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta). Een van de uitgangspunten van dit verdrag is dat het Europese archeologische erfgoed voor toekomstige generaties behouden moet blijven.

In Nederland wordt aan dit uitgangspunt invulling gegeven door behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (in situ) tijdens de planontwikkeling mee te wegen. Als behoud in de bodem (bv door middel van technische maatregelen en/of planaanpassing) geen optie is, dan dienen de archeologische resten opgegraven te worden (ex situ). Het inrichtings- of bouwplan dient dan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen op een juiste wijze (volgens de wettelijk verplichte Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. De initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, is verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van archeologisch onderzoek. De wet ter uitvoering van dit verdrag, de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz)², is per 1 september 2007 van kracht.

Op grond van de Wet op de archeologische monumentenzorg werden vier wetten gewijzigd: de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevatte al voorschriften om meer rekening te houden met archeologie ten

² Stb. 2007, nr. 42.

behoefte van kwaliteitsverbetering van ruimtelijk beleid. De aanpassingen in de Monumentenwet 1988 maken onder andere mogelijk dat in elk bestemmingsplan rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische waarden.³

Door de wetwijzigingen worden archeologische belangen vanaf het begin van de besluitvorming in de ruimtelijke ordening meegewogen. Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevallig vondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.⁴

2.2.1 Archis II en de IKAW

Op landelijk niveau beheert de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) een archeologische database, Archis II. In deze database zijn archeologische waarnemingen en onderzoeken uit het verleden opgenomen. Voor, met name, de stedelijke gebieden in Nederland is deze database echter niet volledig. Naast Archis II heeft het Rijk de Indicatieve Kaart Archeologische Waarde (IKAW) opgesteld. Deze kaart geeft op grote schaal (1:50.000) de archeologische verwachting van Nederland weer. De IKAW is gebaseerd op de Bodemkaart van Nederland. Deze Bodemkaart beslaat hoofdzakelijk het buitengebied, waardoor bebouwde kommen veelal niet zijn gekarteerd.

2.3 Provincie Noord-Holland

Per 1 juli 2008 is de nieuwe wet Ruimtelijke Ordening (Wro) in werking getreden. Hierdoor is de verhouding tussen de provincie en de gemeenten gewijzigd. In het beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland omschrijft de provincie haar rol.⁵ Hierbij staat de samenwerking met gemeenten op basis van gemeentelijke en de provinciale structuurvisie centraal. Tevens hanteert de provincie de Belvédère-benadering, waarin behoud van cultuurhistorie door ontwikkeling wordt nagestreefd. Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten gebruikt de provincie het beleidskader en het streekplan. Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening in acht te nemen.

De beleidsintentie van de provincie Noord-Holland is om invulling aan de primaire doelstelling van het Verdrag van Malta te geven en archeologische reservaten aan te wijzen. Deze gebieden dienen om archeologische monumenten duurzaam te beschermen en te beheren en daarmee voor toekomstig onderzoek te bewaren.⁶ Daarnaast betreft de provincie nadrukkelijk culturele waarden, waaronder ook archeologie, bij de realisatie van de ruimtelijke- en stedelijke vernieuwing.

2.3.1 CHW en AMK

In het beleidskader van de provincie is de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW) opgenomen. Op deze kaart zijn gebieden weergegeven, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn en zijn aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering nodig hebben.

³ Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten. Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

⁴ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

⁵ Provincie Noord-Holland 2006.

⁶ Van Eerden 2008, 14-15.

Naast de CHW beheert de provincie de Archeologische Monumentenkaart (AMK). Op de AMK staan, op landelijke schaal, de beschermde archeologische monumenten, de terreinen van zeer hoge en hoge archeologische waarde en de gebieden met een archeologische betekenis.

2.4 Gemeente Amsterdam

In aansluiting op het rijks- en provinciaal beleid besteedt de gemeente Amsterdam specifieke aandacht aan vroegtijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordeningsprocessen.⁷ Uitgangspunt hierbij is een kwalitatief en adequaat beheer van het cultureel erfgoed met aandacht voor een efficiënte voortgang van bouwprocessen en kostenbeheersing.

2.4.1 Archeologische signaleringskaart Amsterdam

Tegen deze achtergrond heeft de afdeling Archeologie van BMA in 2010 een archeologische signaleringskaart voor Amsterdam gemaakt. Op de archeologische signaleringskaart zijn gebieden aangegeven waarvoor een archeologisch bureauonderzoek nodig is, of alleen bij een grote ingreep in de bodem nodig is. Voor de opstelling werden onder meer verschillende historische kaartbeelden met elkaar vergeleken. De signaleringskaart is een verfijning van het verwachtingsbeeld van de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Holland, en de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) waarin de stedelijke gebieden niet gekarteerd zijn.

2.4.2 Bestemmingsplan

De wetgeving schrijft voor dat bij bestemmingsplannen rekening moet worden gehouden met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten archeologische waarden. Hiervoor is een nadere waardestelling nodig van de archeologische verwachting in de vorm van een bureauonderzoek. Dit bureauonderzoek behelst een specificatie van eventuele archeologische waarden binnen een specifiek plangebied.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan in een bestemmingsplan (o.a.) worden geregeld met een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3.a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Verder kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een reguliere bouwvergunning (omgevingsvergunning) een archeologisch rapport conform de KNA en de Amsterdamse richtlijnen en een archeologisch selectiebesluit dient te overleggen. Ook kan worden bepaald dat aan een reguliere bouwvergunning voorschriften kunnen worden verbonden. En ook aan een aanlegvergunning kunnen regels worden verbonden in het belang van de archeologische monumentenzorg.

In de regels kan een uitzondering opgenomen worden, die duidelijk maakt in welke gevallen archeologisch onderzoek niet nodig is. Bij de bepaling van de uitzonderingen voor archeologisch onderzoek wordt een combinatie van factoren, in acht genomen, te weten: a) de specifieke aard van de cultuurhistorische / archeologische waarden en b) de ligging van het plangebied. Volgens deze systematiek gelden in Amsterdam dertien beleidsvarianten, variërend van archeologisch onderzoek in alle gevallen verplicht tot onvoorwaardelijke vrijgave van de grond. In de praktijk komen per plangebied meestal twee tot vijf varianten voor. De volledige lijst met de dertien beleidsvarianten is als appendix opgenomen.

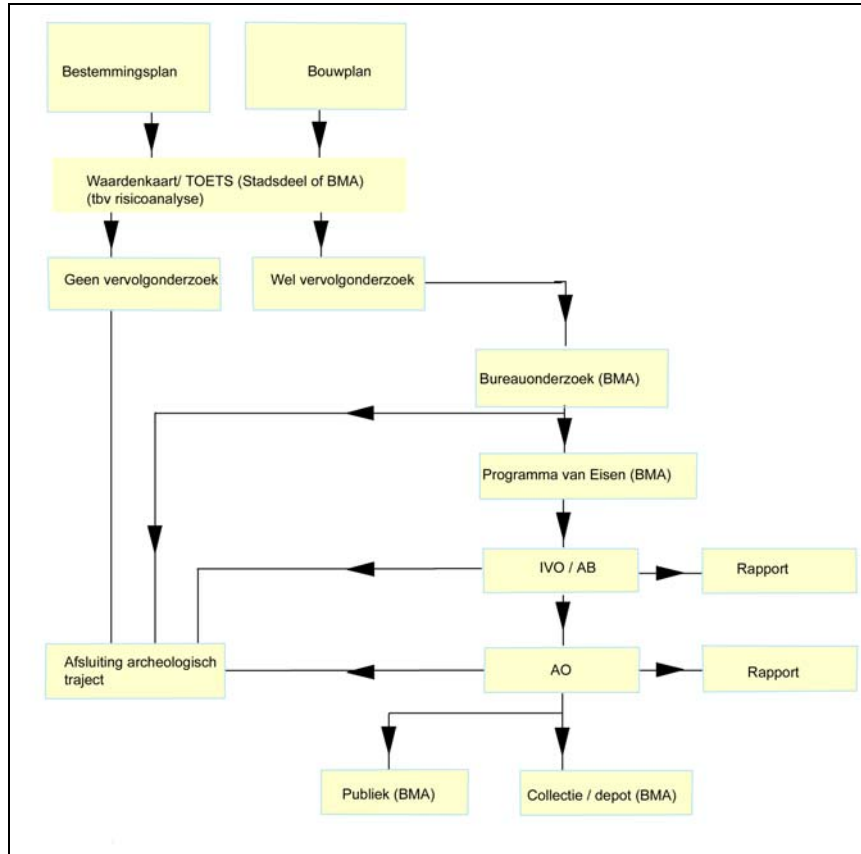
⁷ BMA 2005, 58.

2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de inpassing van archeologisch onderzoek in het proces van de ruimtelijke planvorming bestaat een door het ministerie van OCW opgesteld pakket van maatregelen, de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA). De maatregelen gaan uit van een gefaseerde aanpak, zodat per plangebied, al naar gelang de locatie, de aard van de bodemingreep en de archeologische verwachting, een op maat gesneden programma kan worden opgesteld. Er is sprake van een gefaseerde aanpak waarbij een onderscheid gemaakt wordt in het Bureauonderzoek (BO), eventueel gevolgd door het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) en de Archeologische Opgraving (AO) of een Archeologische Begeleiding (AB) (afb.2).

Het IVO is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een AO wordt uitgevoerd in geval er sprake is van een vindplaats met archeologische resten die volledig dienen te worden gedocumenteerd en geborgen.

Een AB houdt in dat er geen apart archeologisch onderzoek plaatsvindt voorafgaand aan het bouwproces, maar dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied verloren gaan zonder een archeologische opgraving. De wijze waarop de verschillende archeologische werkzaamheden worden uitgevoerd is afhankelijk van de omvang van de locatie, de soort bodemingreep, de aard van de archeologische resten en de opzet van het civiel technisch programma. Goede integratie van het archeologisch programma in het ontwikkelings- of bouwproces is een belangrijke voorwaarde voor efficiëntie in de uitvoering.

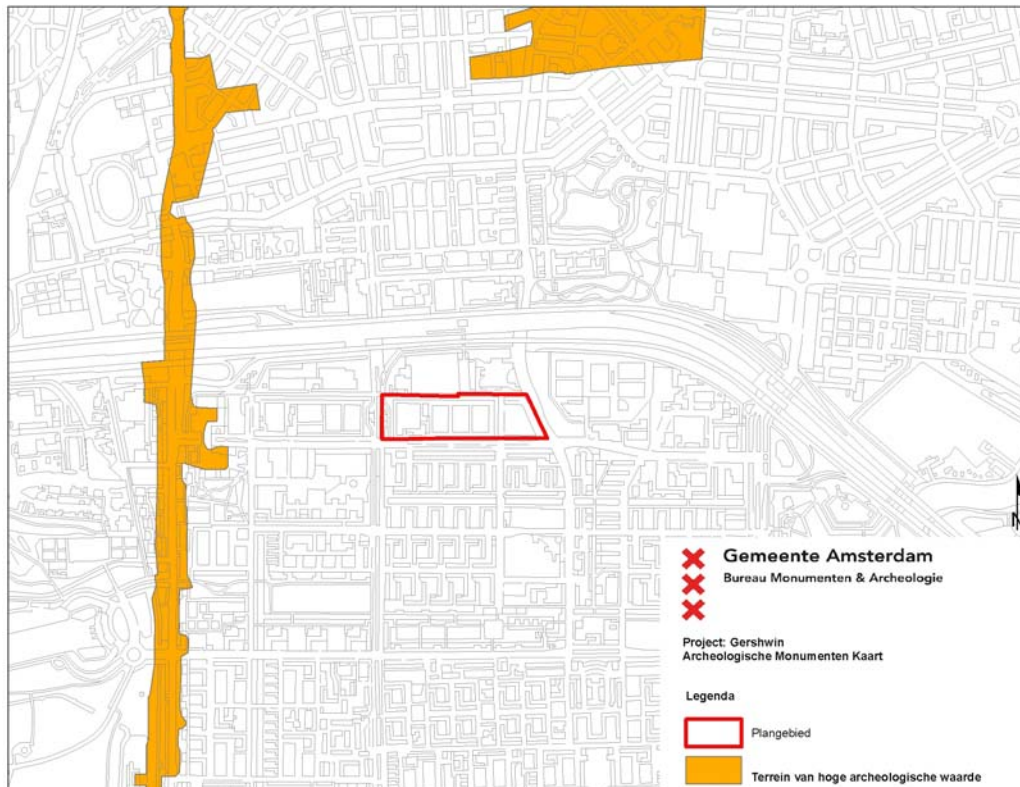
2 Stroomschema archeologisch onderzoek

Indien een archeologische waardestelling in het kader van een bestemmingsplan geformuleerd wordt, zal hieruit pas een eventueel veldonderzoek voortkomen wanneer bouwaanvragen in het kader van het betreffende bestemmingsplan ingediend worden. Voor alle veldonderzoeken is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. In het PvE wordt tevens beschreven of archeologische overblijfselen in de bodem bewaard kunnen blijven of dat opgraven van deze resten noodzakelijk is (selectiebesluit). Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het (laten) opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Ondanks de maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de wettelijke meldingsplicht van kracht.⁸ Dit houdt in dat de vinder de gemeente over de vondst dient te informeren, zodat maatregelen ter documentatie of berging ervan getroffen kunnen worden.

2.6 Situatie plangebied Gershwin

Binnen het plangebied zijn geen wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen. Bovendien is het plangebied volgens de Cultuur Historische Waardenkaart van de provincie Noord-Holland (CHW) vrij van zones met een archeologische waardering (afb. 3). Het verwachtingsbeeld van de AMK en CHW is algemeen van aard en dient nader te worden uitgewerkt. Een inhoudelijke en ruimtelijke specificatie van de archeologische verwachtingen volgt uit de historisch topografische analyse in het volgende hoofdstuk.

3 Plangebied Gershwin met rode lijn aangegeven op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). Het plangebied valt buiten gebieden met een archeologische waardering. De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het kaartbeeld van de AMK.

⁸ Artikel 53 van de Monumentenwet 1988.

3 Bodemkunde en historie

3.1 Geomorfologie en bodem

Het huidige natuurlijke landschap in en om Amsterdam wordt in grote mate bepaald door de landschapsvorming die zich voltrok in het Holoceen. Dat is de geologische periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 v. Chr.). Er heerste een gematigd klimaat waarin in enkele duizenden jaren grote veenpakketten groeiden. In deze periode ontstond in de kuststreek het zogenaamde Hollandveen. Het Hollandveen bevindt zich momenteel in de ondergrond tussen gemiddeld 5 m en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP.

Het natuurlijke landschap werd door middel van grootschalige veenontginningen vanaf de 11de eeuw omgevormd tot een veenweidegebied.⁹ Bij de ontginning van het landschap speelde de waterhuishouding een cruciale rol. Tegelijkertijd met de veenontginningen begon ook de aanleg van dijken en later in de 17de en 18de eeuw volgden de droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd.

3.2 Historie algemeen

De vroegste bewoning van Amsterdam dateert, voor zover nu bekend, uit de 12de eeuw. Rond de stad, op vooral de hoger gelegen strandwallen, zijn vindplaatsen met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.) bekend.

De eerste bewoning van Amsterdam ontwikkelde zich in de 12de en 13de eeuw aan de Nieuwendijk/Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling ('sciltraminge') als verdedigingswerk die in de laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Gelderse kade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) verschenen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurten de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijke deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met in totaal 26 bolwerken) volgde met zijn gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verzezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de jaren twintig en dertig, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouw wijken aan de

⁹ Veerkamp 1997.

westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de jaren zestig en zeventig. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

3.3 Historisch-topografische inventarisatie

Voor deze historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt: De kaart van Amsterdam en omstreken van Nicolaes Visscher (ca. 1700), de Topografische Militaire Kaart (1854), de Chromotopografische Kaart (ca. 1900) en de kaart van Publieke Werken (1936).

Het plangebied Gershwin bevindt zich in de voormalige Binnendijkse Buitenveldse Polder. Deze polder werd gebruikt als landbouwgebied.

4 Het plangebied op de Topografisch Militaire Kaart (1854).

3.3.1 Ontginningen

Het veengebied in de zuidelijke periferie van Amsterdam rond de Amstel vormde tot de 13de eeuw één bestuurlijke eenheid: het Amstelland. Daarna volgde opsplitsing in de ambachtsheerlijkheden Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel. De Binnendijkse Buitenveldse Polder behoorde tot het rechtsgebied van Nieuwer-Amstel. Amsterdam maakte hier oorspronkelijk ook deel van uit, maar werd al snel juridisch zelfstandig.

De ontginning van het Amstelland begon in de 11de of 12de eeuw, vermoedelijk vanuit de polder De Ronde Hoep, ten zuiden van Oudekerk aan de Amstel. Van deze polder verplaatsten de

activiteiten zich langs de ontginningsbasis de Amstel naar het noorden. De bedoeling was om het veen te ontwateren. Daarvoor werden haaks op de Amstel reeksen van evenwijdige sloten op 30 tot 100 m afstand van elkaar gegraven naar bestaande veenrivieren. Aan de kopse kant verzezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. Als bijkomend gevolg van de ontwatering van het veen daalde het maaiveld en werd de grond weer natter. Aangezien de akkers bloot kwamen te staan aan overstromingsgevaar werden ter bescherming achter- en zijkaden aangelegd. Ondanks deze maatregelen zette de vernatting van de percelen zich door.¹⁰ Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen.¹¹ Dit zogenaamde slagenlandschap is nog duidelijk te zien op historische kaarten (afb. 4).

Door de daling van het maaiveld was men in de 14de en 15de eeuw gedwongen om maatregelen te nemen tegen de wateroverlast door middel van de aanleg van dijken, sluizen, watermolens en molenweteringen. De Amstelveenseweg, ten westen van het plangebied, vormde oorspronkelijk de achterkade van het ontginningsgebied dat bij de Amstel begon.¹² De Boerenwetering, ten oosten van het plangebied, bevond zich tussen de Amstel en Amstelveenseweg en voerde overtollig water af.

5 Het plangebied (rood omlijnd) op de kaart van Visscher (ca. 1700).

¹⁰ Borger 1987, 16-17.

¹¹ Stol 1993, 29.

¹² De Roever 1999, 1.

Dit deel van de Binnendijkse Buitenveldse Polder was vanaf de 17de eeuw voornamelijk als land- en tuinbouwgebied in gebruik. Vanwege de economische bloei en de internationale welvaart nam de vraag naar agrarische producten toe. Hierdoor werd de directe omgeving van Amsterdam steeds belangrijker voor de groentevervoering.¹³ Historische aanwijzingen voor deze tuinbouwactiviteiten bieden kaarten uit die periode, bijvoorbeeld die van Nicolaas Visscher uit het begin van de 18de eeuw (afb. 5). Hierop staan met name langs de Amstel, maar ook langs de Boerenwetering langgerekte stroken aangeduid als 'Moesthuynen'. Ook ten noorden van het plangebied is een dergelijke moestuin afgebeeld. De woongebieden in de Binnendijkse Buitenveldse Polder lagen vooral langs de Amstelveenseweg en de Amstel.

3.3.2 Verstedelijking

Tot de 20ste eeuw bleef de Binnendijkse Buitenveldse Polder landelijk gebied. Als gevolg van de bevolkingsgroei en de toenemende behoefte aan bouwgrond werden delen van de polder in 1896 door Amsterdam geannexeerd. In 1917 ontwikkelde Berlage zijn stedenbouwkundig plan, het Plan-Zuid. Zijn stadsuitbreiding strekte zich vanuit het toenmalige gemeentebestuur uit tot in de aangrenzende randgemeenten, die in 1921 grotendeels door Amsterdam werden geannexeerd. In de jaren twintig werd het gebied ten noorden van de ringweg volgebouwd met woonblokken. In de jaren vijftig en zestig werd de wijk Buitenveldert aangelegd. Het plangebied bleef toen nog onbebouwd. In het midden van de vorige eeuw kwam er een volkstuintencomplex en in de jaren zestig werd Sportpark Buitenveldert hier ingericht. De aanleg van de sportvelden leidde tot een ophoging van het maaiveld met circa 1 m.¹⁴

3.4 Archeologische inventarisatie

In het plangebied is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Ook is in de nabije omgeving geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. De kwaliteit van eventuele archeologische resten is vastgesteld op basis van de bovenstaande inventarisatie van historisch topografische bronnen.

Wat de bodemopbouw van het plangebied betreft, bestaat de bovenste laag vanaf het huidige maaiveld uit recent aangebrachte grond. Het oorspronkelijke polderpeil bevond zich in de Binnendijkse Buitenveldse Polder op ca. 2,00 m ÷ NAP.¹⁵ Op basis van de huidige maaiveldhoogte (ca. 1,00 m ÷ NAP) kan er vanuit gegaan worden dat eventuele archeologische sporen of vondsten op een diepte van circa 1,00 m onder het huidige maaiveld liggen. Ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied is bekend dat bij de aanleg van het sportpark Buitenveldert in de jaren zestig van de 20ste eeuw diverse grondwerkzaamheden hebben plaatsgevonden. Deze werkzaamheden kunnen de archeologische kwaliteit van de ondergrond in beperkte mate aangetast hebben.

¹³ Hoek Ostende 1986, 21.

¹⁴ Centraal Tekeningen Archief: Dienst Publieke Werken: microfiche nr. 36588-3 ophogen grond ten behoeve van de Sportvelden Ringspoorbaan.

¹⁵ Dienst der Publieke Werken 1967, 290-294.

4 Archeologische verwachtingskaart

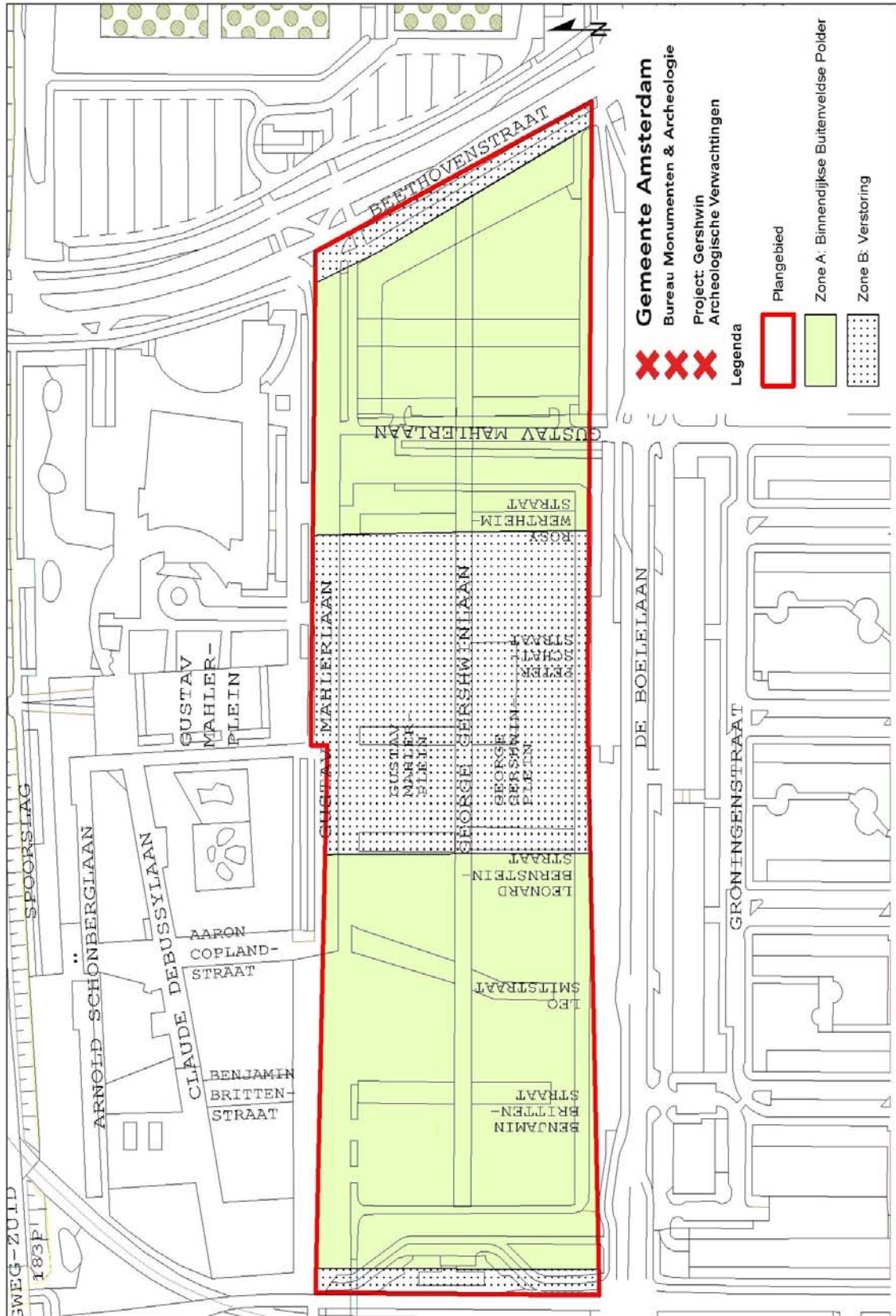
Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Gershwin materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met de gebruiks- en bewoningsgeschiedenis van de Binnendijkse Buitenveldse polder als landelijk gebied tot midden 20ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingszones op basis van cultuurhistorische informatie en verstoringen

- Begrenzing plangebied

- **Zone A: Binnendijkse Buitenveldse Polder**
Archeologische verwachting: laag
De materiële neerslag betreft sporen van landgebruik en losse vondsten van de 12de eeuw tot en met de 20ste eeuw. Dergelijke overblijfselen hebben een geringe onderlinge samenhang en een wijde verspreiding.

- **Zone B: Verstoring**
Archeologische verwachting: geen
Vanwege de aanleg van de bebouwing in de jaren '10 van de 21ste eeuw zijn deze delen van het plangebied verstoord.

5 Archeologische beleidskaart

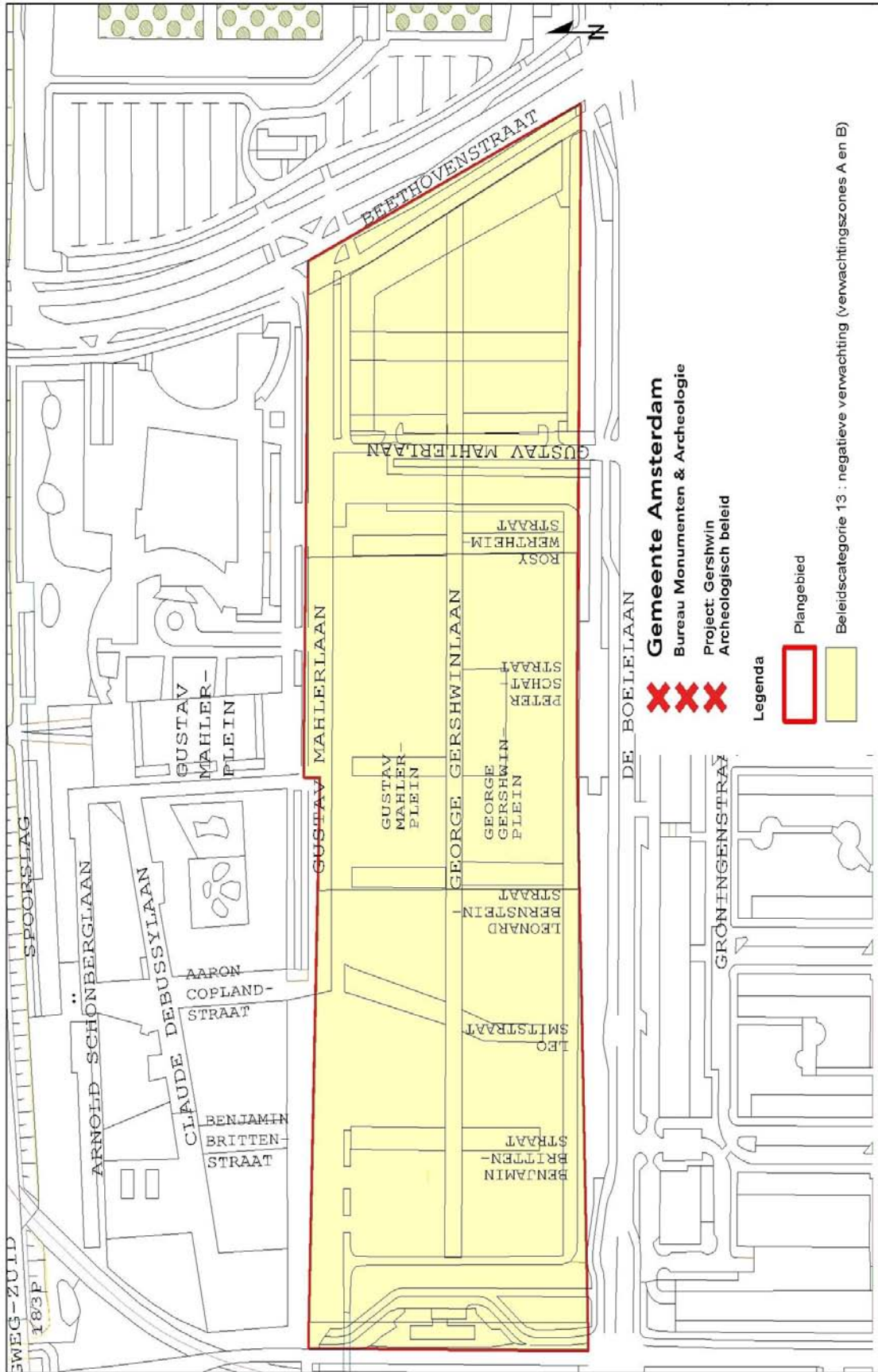
De archeologische beleidskaart van het plangebied Gershwin is bedoeld als een ruimtelijk schema van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed op de verschillende locaties binnen het plangebied. De huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen zijn van invloed op de intactheid van mogelijke overblijfselen en het beleid dat aan de verwachting wordt gekoppeld. De verschillende verwachtingszones zijn geclusterd tot één zone met bijbehorende beleidsmaatregel, die zijn afgeleid van de standaard beleidsvarianten (appendix: beleidsvarianten).

Archeologische Beleidszone op basis van de archeologische verwachtingszone en verstoringen

 Begrenzing plangebied

 Beleidscategorie 13: lage en negatieve verwachting (verwachtingszones A en B)
Vanwege de hoge mate van verstoring en de lage verwachting is het plangebied vrijgesteld van verdere archeologische maatregelen.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende bureauonderzoek naar archeologische waarden is uitgevoerd in het kader van de opstelling van het bestemmingsplan Gershwin.

In het plangebied is één archeologische beleidszone met een lage en negatieve verwachting te onderscheiden. Deze beleidszone wordt vrijgesteld van verder archeologisch onderzoek.

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld moet worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Bronnen

(Digitale) bronnen

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. <http://chw.noord-holland.nl>

Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS).

Beeldbank, Stadsarchief Amsterdam.

Centraal Tekeningen Archief, Stadsarchief Amsterdam.

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie Amsterdam 2005-2010*, Amsterdam 2005.

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied,' in: Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F., *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Antwerpen 1987, 16-17.

Dienst Publieke Werken, 'Het bouwrijpmaken van terreinen', *Ons Amsterdam* 19/10, 1967, 290-294.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12/2, 2008, 13-18.

Haakmeester, K., *'Archeologische Quick Scan Plangebied Zuidas-Gerswin*, Amsterdam 2003.

Hoek Ostende, J.H., 'Overtomen in de omgeving van Amsterdam', *Amstelodamum jaarboek*, 78, 1986, 21-53.

Provincie Noord-Holland, Beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland, Haarlem 2006.

Roever, M. de, 'Amsterdamse Notities: Opgravingen in Oud-Zuid', *Amstelodamum* 86, 1-4.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/Antwerpen 1993.

Veerkamp, J.A.G., *'Mammoeten in Amsterdam? Een inventarisatie van archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuid Metrolijn'*, Amsterdam 1997.

Afmelding

Archicode: 31220

datum: 10-06-2010

Controle proces en waardestelling
Voor akkoord

Prof. dr. J. Gawronski
datum: 10-06-2010

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J. Gawronski

Appendix: beleidsvarianten

Het archeologisch beleid wordt als maatwerk voor een bepaald plangebied in Amsterdam vastgesteld aan de hand van dertien varianten, die een afweging bieden op basis van de aard van de verwachting in combinatie met de specifieke (oppervlakte/diepte) bodemingreep.

- 1: Gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk.

- 2: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² en minder dan 0,5 m onder maaiveld.

- 3: Gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² en minder dan 0,5 m onder maaiveld.

- 4: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² en minder dan 1 m onder maaiveld.

- 5: Bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 2 m onder maaiveld.

- 6: Onbebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenvak zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 0,5 m onder maaiveld.

- 7: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht) en in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of (bovenste) ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 1 m onder maaiveld.

- 8: Bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 2 m onder maaiveld.

- 9: Terreinen met een hoge archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².

- 10: Gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².
- 11: Gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water in het IJ liggen, of die als haven in het IJ liggen of die van oorsprong een opgespoten eiland (bijv. baggerdepots uit de 19de eeuw of eilanden zoals IJburg) zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 4 m ÷ NAP.
- 12: Gebieden met een lage archeologische verwachting die in een droogmakerij liggen. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 0,5 m onder maaiveld.
- 13: gebieden met een zeer lage verwachting of zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. Er geldt daarom een vrijstelling van archeologisch onderzoek. Gebieden waar al archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.

Voor alle beleidsvarianten geldt dat van het dieptecriterium alleen kan worden afgeweken als exacte gegevens over de bodemopbouw of de aanwezige verstoringen bekend zijn.

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 10-065

Datum: 10-06-2010
Status: definitief
Redactie: prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst: drs. L.F. de Leeuw, I. Lempke MA.
Cartografie: dhr. S. IJzerman

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2010
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.